

FARKAS LÁSZLÓ

New York-i jegyzetek

(Találkozás jelenségekkel)

Már otthon elhatároztam: bizony nem azért utazom New York-ba, hogy tetten érjem az Egyesült Államokat. Vendég leszek: megillet hát a vendég joga; de a vendégnek kötelezettségei is vannak. Például: az udvariasság.

Egyre inkább az az érzésem, hogy helyesnek bizonyul kezdeti elhatározásom: dehogyis értem én jobban az Egyesült Államokat, mint maguk a jenkik! Nem is adok én nekik tanácsokat (de nem is kértek tőlem)! Tőkés országba jöttem, mégpedig a legtökésebbe; s ha már egyszer ily kalandra vállalkozom, olyannak fogadom el Amerikát, amilyen.

Az európai különben se legyen olyan kistermetű, aki akkor örvend, ha magánál alacsonyabbat lát.

Egyébként New York nem is alacsony.

Mihelyt az első kábulatból magamhoz térek, keresni kezdem a „tipikus“ dolgokat; hiába, erről nehéz leszokni. Ebből még sok kalamajka támad, mert alig lelek típusra, máris ott az ellen-típus, s tehetem füstre mind a kettőt.

Tulajdonképpen nem is lesz olyan nagyon nehéz New Yorkról mesélni: itt minden, s az ellenkezője is igaz.

„Viszonylagosan magas itt az életszínvonal“ — állapítom meg, s még be se írom ezt a viszonylagos igazságot a jegyzetfüzetembe, máris elszorodom: de hiszen ezt mások is megállapították, ilyet én már mintha olvastam volna valahol; minden bölcsességet elírtak előlem?

Elhatározom, hogy ezt a kérdést a továbbiakban nem firtatom. Viszonylagosan sem.

Ám az már valóban izgat, hogy e nagy viszonylagosság közepette miért is van itt munkanélküliség. Mert van. Tudom a statisztikákból.

Statisztikát otthon is tanulmányozhatok. Én látni akarom a munkanélküliséget, azért utazom sok ezer kilométert kontinensen és óceánon át, hogy lássak.

Nem sikerül látnom a munkanélküliséget.

Lappangana, láthatatlanul?

Hát talán azért az udvariaskodásban mégsem kell olyan messzire menni, hogy letagadjuk nekik, amit ők magukról nyíltan állítanak. Elhiszem hát a munkanélküliséget, s jegyzem a jelenség paradoxális magyarázatait, amelyekkel beszélgetések során, televíziózás és újságolvasás közben telítődöm. (Be is érem ezzel: azt már rég megtanultam, hogy a tőkésállamokban mindig is volt tartaléksereg, meg minden egyéb, ami tétéles; s nem érzek kárörömöt.)

Tréfás kedvükben maguk az amerikaiak „a világ leggazdagabb és legelőrehaladottabb gazdaságilag elmaradt országának“ nevezik az Egyesült Államokat.

Menetelnek a szegényemberek, nyolcmillió nélkülfőző képviselői Washington felé tartanak, beveszik a fekete hadak a metropolist, s felépítik a Feltámadás Vá-

rosát, Resurrection Cityt, a főváros kormányzati negyedében, a világ egyik legúribb helyén.

Ez a menetelés földrajzi képzeteket támaszt, s most már kevésbé csodálkozom azon, hogy a szegénységet s a munkanélküliséget e kontinensnyi országban miért hozzák oly gyakran összefüggésbe földrajzi jelenségekkel.

A kitűnő utak, közlekedési eszközök láttán — engedelemmel legyen mondva — teljes mértékben a geográfiai okolást nem fogadom el. Azon viszont nem álmélkodom, hogy a magyarázatokat a gazdasági életen kívül álló okokban kutatják, hiszen az Egyesült Államok döbbenetesen gazdag természeti kincsekben, s azt ugyebár senki sem várhatja el tőlük, hogy a bajok gyökerét saját, sokat dicsért rendszerük hibáiban mutassák ki.

Ilyeneket mondanak: sajnálatos tény a munkanélküliség (még ha kisebb is, mint bármikor a koreai háború befejezése óta), a globális munkaerő-kereslet azonban kielégítetlen, sőt bizonyos szakmákban a kormányzat a bevándorlási kvóták emelésével igyekszik segíteni...

Kereslet és kínálat a munkaerő piacán nem találnek egymásra. Úgy kerülgetik egymást, mint éles kardokkal hadakozó ellenfelek egy hatalmas, koromsötét terebben, ahol egyik nem láthatja a másikat, s a bajvívók a suhintások után igazodnak, csakhogy mire visszavágnának, az ellenfél már ellépett helyéről.

Munkaerőtartalék-zsákok vannak bizonyos földrajzi, nemzedéki, etnikai régiókban.

Egyazon városon belül is folyik a macska-egér harc: a túlkínálat régiói a nagy települések körzeteiben a négerék s a portorikóiak gettóiban keresendők.

Ezzel a mozzanattal kezd politikummal telítődni a gazdasági jelenség értelmezése. Nem is győzők eleget csodálkozni azon, mily nagy jelentőségűvé lépett elő a politikum a gazdasági életben, éppen itt, ebben a jellegzetesen gyakorlatias országban. Ahol — úgy tűnik — semmilyen jelenséget sem lehet már a faji kérdés és az etnikum mellőzésével értelmezni.

A „zsákok“ nemzedéki régiókban is kialakulnak: az idősebbek nehezebben találhatnak munkaalkalmat, s ez a helyzet a legfiatalabbakkal is, kiváltképpen ha színesbőrűek.

Innen már csak egy lépés a fiatalok társadalmi-politikai robbanékonyságának magyarázatáig, s ezzel már kitaposottabb utat járunk, mert a gazdasági jelenségek-től haladunk a politikum felé.

Igen sokan várják — várják?, követelik! — a munkanélküliségből adódó problémák megoldását az államhatalomtól. Amely pedig itt tudvalevően tőkés meghatározottságú és tudatú. A szegény munkanélküli gidák nemhogy elreteszelnék az ajtót, hanem éppen beljebb tessékelik a farkast, s a tapasztalt, hatalmas szakszervezeti mozgalom nem óvja a kicsinyeket, hanem szüntelenül belépésre, sőt közbelépésre ingerli az élesfogút.

Am a politikai hatalom beavatkozását sürgetők érvelésében sok a figyelemre méltó korszerű tanulságokat hordozó elem. Az elnökválasztási kampány előfutámaiban fontos a gazdaságpolitikai motívum; hiszen nem babra megy a játék, négy évre ismét eldől a politikai hatalom birtoklása, s ezzel az állami beavatkozás milyensége is.

Sok szó esik a gazdasági élet non-profit szektoráról. Ebbe sorolják a közegészségügy, az oktatás és a... művészetek mellett — a nemzetvédelmet is.

Kimutatják, hogy az utóbbi években a gazdasági élet fellendülését (természetesen: viszonylagos fellendülését) ezek az ágazatok biztosítják. Aminek egyik bizonyossága: az új munkaalkalmak 70—80%-át ez a szektor teremtette. S foglalkoztatja a kutatók és technikusok kétharmadát; a nemzeti jövedelem egyharmadát szolgáltatja.

Márpedig ez az a szektor, amelyet az állami rendelkezések, állampolitikai szempontok döntően meghatároznak. Szóval: itt lenne az archimédeszi pont, amelyre támasztva e politikum emeltyűje kilendítheti a munkanélküliség terhét a holtpontról?

A közgazdasági irodalomban valamennyire jártas turista kissé fanyalogva fogadja az ilyenyszerű magyarázatokat.

Annyi azonban bizonyos, hogy e szektor jelenvalóságát New Yorkban léptenyomon érezni. S milyen a turista? Pazarlást észlel, s ha ez így jó az amerikaiaknak, neki sem rossz. Gyakran hallani: a hatalmas erőforrásokban tobzódó nemzetgazdaság mechanizmusai megkövetelik ezt a tobzódást.

Periferikus volna a non-profit részleg? Hát az acélgyártáshoz, a bányászathoz vagy a földműveléshez viszonyítva kétségtelenül periferikus.

De ha arra gondolunk, hogy a tudományos kutatók többsége ott talál munkaalkalmat...

Talán e „központi periféria“ környékén keressük a magyarázatot az értelmiség s a jövendő értelmiség (a diákság) bizonyos rétegei növekvő szerepére a társadalmi életben és politikában? Ebből értsük forradalmasodásukat? Wallace, a legreakciósabb elnökjelölt nemcsak az értelmiség bizonyos kategóriáit támadja; bele-belelő a non-profit szektorba is.

Pedig igazán viszonylag csendes ez a réteg itt, az Egyesült Államokban. Ahhoz képest, amit a televízióban esténként Franciaországról látni...

Szegény Herbert Marcuse is jól megjárja!

Ő, aki az amerikai munkásosztályt a „fogyasztói társadalomban integrálódónak“ mondja, s úgy véli, hogy a forradalmi energia átszáll az amerikai értelmiségre, igazán semmi megértésre nem talál reakciós körökben. Pedig a reakció örülhetne annak, hogy egy ilyen kaliberű gondolkodó nagyjából éppen a munkásosztályt menti fel a forradalmiság eredendő bűne alól. A Ku-Klux-Klan halállal fenyegeti, ha nem szedi a sátorfáját. S az öregúr elmenekül San Diego-i villájából. Alig néhány hét telt el a második Kennedy-gyilkosság óta, s a szélsőségesek ultimátumait ebben a légkörben általában komolyan veszik.

Nagyjából beérem az újságok átnézésével: egyébként most inkább „az élet nyitott könyvéből“ szeretnék olvasni.

De amikor az egyik könyvesbolt kirakatában meglátom azt a könyvet, amiről már annyit hallottam, nem tudok ellenállni. A titokzatos *Jelentés*-ről van szó. Borítóján — az Egyesült Államok elnöki címere alatt — ott díszeleg a hirhedt pecsét, amelyet e mű megjelenéséig bizony nem sok halandó láthatott: „Szigorúan bizalmas! Ez a jelentés a legtitkosabb okmányok egyike. Csak azok a személyek olvashatják, vagy tudhatnak róla, akiket erre az Előre Nem Látható Események Mérlegelésére Hivatott Bizottság felhatalmaz. Ez az intézkedés az elnöki szinten beavatottakra is vonatkozik!“

Hát ezt nem szabad elmulasztani, kiváltképpen most nem, amikor „a központi perifériával“ kapcsolatban annyit szerepel a nemzetvédelem jelentősége a... munkanélküliség megoldásában. S különben is annyian kérdik: olvasta a *Jelentést*?

Ez az, amit „egész New York“ olvasott, ismerete a *bontonhoz* tartozik. Erre föltétlenül időt kell szakítani.

Valóban, miközben ismerkedem a megjelenést övező misztifikálással, rájövök: hisz itt azok neve forog, akiket a Wallace-ot támogató reakció „liberális“ nézeteik miatt kikezdett. Nap mint nap hallok a Fehér Házat befolyásuk alá kerítő szabaddabb gondolkodású értelmiségiek „konspirációjáról“ szóló dajkameséket.

Nem tudni, ki a könyv szerzője. Bárkit megkérdezek, a vállát vonogatja. Pedig most már nagyon szeretném tudni.

Mit tehetek? A New York-i szöbeszédre bízom magam, regisztrálom, amit hallok.

A könyv, melynek teljes címe: *Report from the Iron Mountain on the possibility and desirability of peace* (Iron Mountain-i Jelentés a béke lehetőségéről és kívánatosságáról), bizonyos Leonard C. Lewin bevezetőjével jelent meg.

Ez a Lewin elég jó nevű publicista; szabad úszó, s politikai szatírákat is írt már.

Azoknak, akik kételkednek Lewin szerzőségében, elég sok okuk van rá. A legkézenfekvőbb: maga Lewin sem vállalja a szerzőséget, fenntartja, hogy ő igenis csak a *bevezetőt* írta, s ha megkérdik tőle: mi ez a könyv, a következő dodonai választ adja: ez a könyv az, ami! Szóval: Jelentés? De: ki írta magát a Jelentést? Az a Bizottság, amelyre Lewin a bevezetőben hivatkozik? Erre azt mondják: az nem lehet, hiszen ez helyenként politikai szatírára emlékeztet. Nem tesz semmit, hangzik a válasz: a kormánybizottsági jelentések hivatali zsargonja igen gyakran önmaguk szatírájához teszi hasonlónak őket.

Valaki mégiscsak megfogalmazta a *Jelentést*! S ki lehet a „John Doe“?

Megfigyelem: a szerzőség körüli pletykák főszereplői mind a Kennedy-klán környekéről ismert személyiségek.

Az első gyanúsított: J. K. Galbraith, a nagytekintélyű közgazdász. A többiek sem jelentéktelen személyiségek: Kenneth Boulding ismert közgazdász; Arthur Schlesinger neves történész; Richard Goodwin és Eric Goldman, a Fehér Ház egykori tanácsadói...

Megtudom azt is, hogy rögtön a könyv megjelenése után recenzió jelent meg a *Jelentésről*, s a beszámoló Galbraith írta — álnéven. Galbraith, aki — indiai követsége idején — már egy politikai szatírárt is megjelentetett. (A jó New Yorkiak egy kis anekdotát is mesélnek annak illusztrálására, hogyan vélekedik Galbraith ez adminisztrációról. Egyik regénye az amerikai diplomáciáról szól. Amikor — a mű megjelenése előtt — megkérdezték tőle, vajon humoros lesz-e a könyv, így válaszolt: a külügyminisztériumról csakis humorosan lehet írni, mert van benne valami ellenállhatatlanul komikus.)

Még egy mozzanat: a lehetséges szerzők sorában emlegetik Herman Kahnt is, „a futurologia pápáját“, az Egyesült Államok egyik legérdekesebb intézményének, a jövőt minőségi tudósgárdával és hatalmas kibernetikai apparátussal kutató, a „kifürkészhetetlen fürkésző“ Rand Corporationnak a vezetőjét.

Iron Mountain, ahol a *Jelentés* készült, a Hudson völgyében fekszik, a Rand Corporation székhelye közelében...

*

Nahát, engem aztán alaposan megdolgoznak a könyv elolvasása előtt! Azt is elmesélik, köztudomású, hogy a mű nem Lewin, Galbraith, Schlesinger, Goodwin vagy Goldman nézeteit tükrözi. Eppen ellenkezőleg! A „vád“ ellenük az, hogy köz-

zétették a *Jelentést*, mert nem értenek egyet vele, sőt, félnek tőle. A reakció azért olyan ingerült, mert a szöveg megszellőztetése nem szolgálta érdekeit. A reakció nem szereti a nyilvánosságot, belső használatra szánja a kényes témák elemzését. Szerintük: jobb, ha a nagyközönség nem mindenről értesül.

Egész éjszaka nem hunytam le a szemem. Végigolvastam a *Jelentést*. S ki-jegyzetelésével vártam egy napot, amíg kissé lecsillapodtam.

Lewin bevezetőjében előadja, hogy megkereste őt egy magát megnevezni nem merő társadalomtudós (John Doe álnéven szerepel), s rendelkezésére bocsátotta a *Jelentés* szövegét, miután elmesélte keletkezése körülményeit. Doe-t még 1963 nyarán meglátogatta az egyik amerikai titkosszolgálat ügynöke, s megbízói megbízásából felszólította: vegyen részt ama Bizottság munkájában, amelynek feladata „pontosan és részletesen meghatározni azon kérdések természetét, amelyekkel az Egyesült Államoknak szembe kell néznie, ha megvalósulnak a permanens béke feltételei“.

Doe nem merte visszautasítani a megbízást. S két és fél esztendőt dolgozott annak a Jelentésnek az elkészítésén, amely a könyvben szó szerint ki van nyomtatva. Földalatti atombiztos óvóhely volt a munkahelyük; olyan, ahol világcégek — például a Standard Oil vagy a Shell — raktározzák okmányaikat, s ahol a nagyvállalatok legfontosabb személyiségei közül valaki mindig ott tartózkodik, hogy a vagyon meglepetésszerű nukleáris támadás esetén se maradjon gazdátlanul.

Milyen következtetésekre jutottak két és fél évi megfeszített, elektronikus segédlettel végzett agymunka után?

Miután áttekintették a teljes leszerelés lehetséges gazdasági következményeit latolgató „klasszikus“ nézeteket (a malthusianusokat is), megállapították, hogy mind a béke, mind a háború „társadalmi szisztémának“ tekintendő. Elavult és haszontalan az a nézet, amely szerint — úgymond — a háború nem egyéb, mint a béke nem kívánatos alternatívája. Sőt: a háború a jelenkori társadalmi élet alapfeltétele, a társadalmi stabilitás szempontjából nélkülözhetetlen.

Továbbá: a lehetőségek nem a már lezajlott, hanem az „immanens“ háborúk szempontjából mérlegelendők. S a mérlegelésnek a remélhető (sic!) háborúk hasznát kell figyelembe vennie.

A háborús készülődés a gazdasági élet leghatékonyabb emeltyűje. S azért kitűnő „stabilizátor“, mert a külső ellenség fenyegetései belső fegyelmet követelnek meg. Ezzel összefüggően: kitűnő szer a fasizmus veszélyei ellen, mivel szükségessé teszi a hadsereg fenntartását s a hadsereg — úgymond — az egyetlen intézmény, ahol nekik megfelelő tisztességes foglalkozáshoz jutnak a legaszociálisabb elemek, akik jobb érvényesülési lehetőség hiányában belpolitikai viszonylatban manicheus, mindent szélsőségesen, feketében vagy fehérben látó egyszerűsítéseikkel nagy bajt hozhatnának embertársaikra.

A háborús készülődések jelentős tudományos ösztönző erejét is méltatják a *Jelentés* készítői, sőt a művészetek viszonylatában is kifejtik az előnyöket: a művészetek békében törvényszerűen a dekadenciába torkollnak, legjobb esetben dekorálnak; ám ha feladatuk a mozgósítás...

A háború előnyeinek a vázolója után a *Jelentés* szerzői megkísérlik áttekinteni a *pótcselekvéseket*, amelyekkel a háborúkat helyettesíteni lehetne.

Mi mindenre gondoltak! Számba vették a hagyományok rengetegét, a kannibalizmus legfigyelemreméltóbb tradícióinak felélesztésére is gondoltak, ám min-

den hiába: a háború — véleményük szerint — egyszerűen pótolhatatlan. Pedig gondoltak például a szegénység elleni harcra is, arra, hogy a fejlődésben elmaradt területek megsegítésére lehetne költeni a jelenleg hadikiadásokra fordított összegeket. Nem jó megoldás. Mert nincs az a képviselőház, amely annyi pénzt megszavazna segélyre, mint háborúra. S mi történne a tábornokokkal? Elmennének mocsarat csapolni, szűnyogot irtani? S ha a képviselőházak hajlandók is lennének annyi pénzt megszavazni, nem lehetne elkölteni, mert a szegénység felszámolása, sajnos, nem igényel annyit, mint az ágyúgyártás. Szóval nem ér semmit az egész. Gondoltak a rituális emberáldozatok felújítására. Genocidium? Az se rossz, de több ezeréves gyakorlása komoly eredményre szintén nem vezetett.

Általában a demográfiai problémák lennének a legkönnyebben megoldhatók. Például a halálozási arányszám minden várakozást felülmúló gyors emelkedéséhez vezethetne a levegő erőltetett szennyezése, amely ellen manapság éppen nagy küzdelmet folytatnak. De ez is aránytalanul olcsó, s a tábornokok nem hajlandók kéményseprőkké átrétegeződni.

Miben, kiben, hol lelhető hát fel a plauzibilis és eléggé veszélyes ellenség, aki állandó és komoly fenyegetésével jótékonyan biztosítja a harmonikus társadalmi továbbélést?

Az űrkutatás talán felfedez majd a föld lakosságát létében veszélyeztető értelmes lényeket, s ezek akkor jó ellenség-pótlók lesznek, de egyelőre a repülő tányérok feltűnése sem okozott még megfelelő veszélyérzetet, s csupán a távolabbi jövőben remélhető a kozmikus kutatásoktól a kellő veszélyeztetettségi érzet felkeltése.

Mindaddig, amíg az emberiség nem talál megfelelő pótcselekvéseket fölös energiái levezetésére, a Bizottság állandó Béke-Háború Kutató Ügynökség felállítását javasolja, s felelőssége tudatában hangsúlyozza: nem lehet felelőtlenül elvetni a háborúk rendszerét, csak miután pontosan meg tudjuk határozni, hogy mivel pótolhatjuk.

Reggel lett, mire befejeztem az olvasást. Gyorsan megfürödtem, ittam egy pohár narancslevet, s rohantam az ENSZ székházába: bemehettem a Biztonsági Tanács ülésére.

Éppen a leszereléssel kapcsolatos ügyekről folyt a vita.

Leültem, feltettem a fülhallgatót, s tetszés szerinti nyelven hallgathattam a monoton szóáradatot.

Kába voltam, gondolataim elkalandoztak, szempillámra ránehezedett az álmatlanság, agyamra a gond.

Az asztalfőn ülő, illatos szivarját rendíthetetlen nyugalommal szívó U Thantot, a Derűs Urat néztem.

S amikor egyszer elkaptam a pillantását, gyors elhatározással egymondatos képzeletbeli interjút készítettem vele. Ezt kérdeztem:

— Főtitkár Úr! Olvasta a Jelentést? Mi a véleménye: e végnélküli tárgyalások megfelelő pótcselekvések?

A választ nem hallottam.